

A harmincéves Művelődésről

Temérdek az évforduló. És mi szeretünk ünnepelni, visszapillantani, a megtett utat fölmérni, jellemezni. Hogy aztán ez a jellemzés milyen, azt szónoka, fölmérője, alkalma, légköre válogatja (válogatja).

Íme a legújabb ünneplendő (és köszöntendő és fölmérendő és jellemzendő): a *Művelődés*. Harmincéves. Minthogy nincsenek folyóirat-aggastyánjaink, sem lapmatuzsálemeink (noha lehetnének, ha például az *Erdélyi Múzeumra* vagy az *Erdélyi Gazdára* gondolunk), a harminc év egy havilap számára már tisztes kor, illő volna hát tisztelettel fölmérni útját, még nagyobb tisztelettel jellemezni s a legnagyobb tisztelettel ünnepelni. Csakhogy a szokványos és tisztelet-, (kenet)teljes felköszöntőket már egyre jobban unjuk, a résztvevők alig várják, hogy vége legyen az ünnepi szónoklatoknak, s nyúlhassanak a poharak után. No, az általános, szabványos jellemzés helyett ezúttal inkább kérdezzünk. A *Művelődés* története bőven ad rá okot; pályája fölöttébb kacskaringós, és színvonala a többiekét messze messze meghaladóan hullámzó. Volt idő, amikor a lapot csupa szájbarágó, utasítás-szerű, jelentéshangvételő cikk töltötte ki, máskor viszont megteltek hasábjai kitűnő színművekkel, tanulmányokkal, versekkel vagy dalgújtással... A helyzet, az időszak, a viszonyok miatt — válaszolhatná valaki. Hát persze, a körülmények hatalma alól egyetlen lap sem vonhatja ki magát, de hadd tegyem hozzá, sok függ a szerkesztőktől is. Nagyon sok. Mert a lap fényes korszakait Kisbenke György, Balla Károly, V. András János neve fémjelzi, és hízelgés nélkül mondhatjuk, hogy a mai szerkesztőké is.

Hogy a szerkesztők munkássága mennyire jellegíti a lapot, hogy az egyik távozása s a másik jövelele mit számít, azt többé-kevésbé megnyugtató módon csupán a hajdani *Korunkról* tudjuk, Dienes László és Gaál Gábor stafétaváltására vonatkozóan (főleg a Tóth Sándor—Balogh Edgár vitából), hogy azonban mit nyújtott lapjának a szerkesztő Kuncz Aladár, Kós Károly, Dsida Jenő, Járosi Andor, Szabédi László, Asztalos István, Franyó Zoltán, Balogh Edgár a *Helikontól* a *Brassói Lapokig*, a *Terméstől* a *Világosságig*, azt csak sejtjük. Mai, de már jelentős múltú lapjainkról pedig még kevésbé tudjuk. Holott — engedtessek megkockáztatnom ezt a tételt — manapság még több függ a szerkesztőktől, mint valaha. Régebben ugyanis aszerint, hogy milyen párt, egyház, vállalat, pénzcsoport vagy mecénás-személyiség állt a lap mögött, óriási volt a különbség közöttük a munkatársak válogatási lehetősége, a nyomdai kivitel vagy a terjesztés tekintetében. Mindez pedig — tudjuk jól a sajtótörténetből — alapvető módon kihatott a szerkesztők munkájára. A lehetőségek terén ma is van különbség a lapok között, de távolról sem akkora, mint valaha. E lehetőségeken belül, úgy vélem, hogy a szerkesztőgárda műveltsége, beállítottsága, igényessége, tartásossága, koncepciója (vagy ezek hiánya) adja meg elsősorban a lapok mégis eltérő színét, jellegét, egyediségét, „személyiségét”. Hogy ez mennyire így van, jól példázza a *Művelődés* különböző korszakainak váltakozása.

Ha pedig az előbb a terjesztés is szóba került, hadd elemezzük néhány mondatban a *Művelődés* történetét ebben a vonatkozásban, mert az is igen-igen tanulságos. Az első években szinte kizárólagosan csak a művelődési otthonoknak, könyvtáraknak, iskoláknak, szakszervezeti kluboknak járt. Egyéni előfizetője (és olvasója) alig-alig volt, hiszen a nagyközönség túlnyomórészt csak a színiégyüttesek, kórusok, táncsoportok, rigmusbrigádok, kultúrotthon-igazgatók, művelődési aktivisták munkáját elősegítő útmutatónak tekintette. Ebben az időben szerkesztői nem sokat törődtek a terjesztéssel, ment az magától (úgy-ahogy), intézményesen. Évek múltán azonban a hivatalból történő megrendelések gyérülni kezdtek, s a szerkesztők — ha meg akartak maradni — érdekesebbé kellett hogy tegyék a *Művelődést*. Tánctechnikai és műsorösszeállítási szakcikkekkel túl általános érdeklődésre számító, olvasmányos írásokat is közölni kezdték, s az eredmény nem maradt el. Kialakult fokozatosan az olvasótábor, és gyűlt az egyéni előfizetés. Ez a tendencia

aztán hosszú évtizeden át tartott. Az intézményes előfizetés a mélypontot három évvel ezelőtt érte el, amikor is például Kolozs megye művelődési tanácsa — ird és mondd — egyetlenegy falu, Szék számára rendelte meg a lapot. Ez a terjesztési hullámvölgy még inkább arra ösztökölte a szerkesztőseget, hogy figyelme, érdeklődése homlokterébe az egyedi olvasót helyezze, és (nem feledkezve meg a művelődési házak igényéről) tovább tágítsa a lap témakörét, emelje az írások színvonalát, s ily módon keltse föl mind szélesebb körök figyelmét.

Sikerült. A lap ma keresettebb, olvasottabb, mint valaha. Ez pedig már nemcsak a szerkesztők munkájára vonatkozóan érdekes, tanulságos, hanem a tekintetben is, hogy mire figyel föl a közönség, mennyire értékeli egy lap tematikájának bővülését, az írások igényességének fokozódását, s egyáltalán mennyire honorálja egy munkatársi gárda erőfeszítéseit.

Véleményem szerint általános, szokványos hozsannázás helyett valahogy így kellene ünnepelnünk: az egyes lap-sorsok, lap-múltak, lap-pályák alapos, sajátágokat kimutató fölmérésével, hogy az évfordulók alkalmul szolgáljanak tanulságok leszűrésére, a jelen és a jövő jobb megtervezéséhez. Vajon meddig kell várunk, hogy sajtótörténetünk élő lapjaink közelmúltját is ily módon értékelje?

Heréd, János

Hagyatéka: „szellemerkölcs”

Békés nyári délután volt. Lent a völgyben páracsik jelezte a Maros medrét. Itt fenn a Somos-tetőn tücsök cirpelt a magas fűben, s mi, akik utolsó útjára kísértük Kapusy Antalt, érzékelhettük a természet mindent magába fogadó — enyészettől elválaszthatatlan — létét.

Figyeltem a búcsúztatókra a nyitott sír fölött, s hirtelen újból rádöbbsentem az utóbbi évek során — fájdalom — oly gyakran hallott gyászbeszédnek sajátos jellegére. Különös szerepet kezdenek ezek a parentációk betölteni. Mintha barátok és munkatársak emlékező szavaiból egy új közösségi erkölcs tanácsot ötvöznének össze. Mintha azok, akik az eltávozottak érdemeit, hagyatékát méltatják, az élet megtartásához nélkülözhetetlen parancsok megszólaltatásával válnának.

Milyen normát hagyott ránk az az ember, aki hosszú éveken át úgy küzdött a pusztító kórral, s úgy nézett szembe a véggel, hogy közben még másoknak is erőt tudott kölcsönözni? És milyen energiaforrásból merített, hogy szellemi-morális tekintélyként vonzotta magához mindazokat, akiknek — lettek légyen fiatalok vagy kevésbé fiatalok — szükségük volt rá? Igen, a járnai képtelen, a maga is segítségre szoruló másokat gyámoltott, sokakat ösztönzött az élet minden vonatkozásában. Valaminő charisának, különös intellektuális-erkölcsi kisugárzásnak kellett belőle áradnia, hogy azok, akik egyszer közelébe kerültek, hatása alatt is maradtak. Most, hogy sűrűn váltott leveleinket rendezgetem, látom, hogy véleményei, ítéletei számomra is viszonyítási rendszert alkottak, amellyel — eszmei-közéleti dilemmákkal küszködve — ösztönösen vagy tudatosan mindig számoltam. A természettudományokat és humaniorákat átfogó műveltségével eszményi munkatárs, *Korunk*-olvasó és -bíráló volt. Nagy erényei közé tartozott a fogékonyság minden új, minden jövőt hordozó s egyben megtartó törekvés iránt, s az a megértő bölcsesség, amellyel ellentétes álláspontokban is felfedezte a sokszor összekötő, közéleti mozzanatokot.

A mindennapok valóságában gyakorolt embersége hitelessé tette a humanizmus hirdetését eszméjét, meggyőződéséi pedig megkopott eszméknek is új fényt tudtak kölcsönözni.

Mondják, létezik altruista egoizmus, van olyan sajátos önzés is, amely segítségben, szeretetben, bátorító szóban és tettben, általában szolidaritásban nyilvánul meg, s azzal a csodálatos következménnyel jár, hogy aki gyakorolja, sosem marad egyedül. A Gyimes-völgy egykori határőrszolgálati bungalójában székhez kötötten is intenzíven él, minden irányban tájékozódó, gondolkodó Kapusynak sohasem

kellett elszigeteltnek tudnia magát. Barátokat és eszmetársakat összekötő áramkör részeként mindig a személyközi kapcsolatok sűrűjében volt, mi pedig érezhettük, hogy ott a csángók között ennek az áramkörnek egy pillanatra sem szünetelő erőközpontja működik.

Kapusy Antal a Fábry-féle „szellemerkölcs” letéteményeseként, írásai mellett, a strázsa lelkiismeretét és szigorú éberségét hagyta ránk.

Sok em.

Fodor József emléke

Fölöttébb indokoltnak vélem, hogy a Gaál Gábor szerkesztette egykori *Korunk* mai utódjának hasábjain annak a Fodor Józsefnek emlékét idézzük fel, aki annak idején e nagyszerű folyóirat munkatársa volt, és akinek halála ötödik, születése nyolcvanadik évfordulója alkalmából a budapesti fővárosi tanács és az Írószövetség egykori budai lakóháza falán emléktáblát helyezett el, sírjánál pedig a magyar szellemi élet kimagasló személyiségei méltatták irodalmi és közéleti érdemeit.

Az ünneplésekről megemlékező lapudósítások figyelmét azonban elkerülte az a körülmény, hogy a két világháború között — József Attila és Illyés Gyula mellett — Fodor József egyik baloldali humanista költője volt a *Korunk*nak, s éppen ezért került a horthysta titkosrendőrség „bűnlajstromára”.

Fodor József forradalmi hangú, közéleti ihletésű versei évek hosszú során át a *Korunk* hasábjain jelentek meg, éppúgy, mint a magyarországi haladó szellemű költőnemzedék legjelentősebb tagjainak azok a versei, melyek közléséért odahaza börtönbüntetés járt volna.

E megemlékezést Fodor Józsefről az is indokolja, hogy az erdélyi Nagyilondán született, és a tordai főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. A többségében román ajkú nagyilondai környezetben Fodor anyanyelvi szinten tanulta meg a román nyelvet, és haláláig lelkiileg e földhöz kötődött, ami még költői nyelvének izességében is megmutatkozott.

Mint az 1919-es magyarországi proletárforradalom vörös hadseregének önkéntes katonája, a forradalom bukása után sodródott a magyar fővárosba, hogy történelmi feszültségekkel terhes politikai-társadalmi viszonyok között ott érlelődjék az Ady utáni magyar költészet egyik kimagasló képviselőjévé.

Az egykori tordai főgimnázium önképzőköri jegyzőkönyvtöredékei igazolják, Fodor József már felsőbb osztályos diákként verseket írt, amelyek egynémelyikével kiérdemelte magyar irodalomtanára dicséretét.

Szülőföldje természeti szépségeinek és hangulatának varázsa még hajlott korában írt verseiben is fel-felvillan megragadó líraisággal:

*Van nagyság, szépség, önmagában is van,
Tettben, lélekben is e tájakon,
Összhangzó színben, hangban, vonalakban,
S ha sok a rossz is: elmenni fájdalom.*

Már ez a kis idézet is feltehetővé teszi, hogy ha a forradalom vihara, pontosabban: elbukása Fodor Józsefet nem sodorja a széthulló vörös hadsereg visszavonuló tömegei közé, írói pályafutásának színtere talán nem Budapest, hanem Kolozsvár lett volna, s ma a romániai magyar irodalom nagyjai között tarthatnánk őt számon. Ám ebben az esetben a legegényibb alkatú emberek akarata és szándéka is alá volt vetve a tragikus történelmi sorsforduló körülményeinek.

A horthysta ellenforradalom terrorja a volt vöröskatona Fodor Józsefet bujdosásra kényszeríti. Néhány évig segédmunkásként, majd éhbérű kishivatalnokként tengeti életét és írja — még mindig csak asztalfiókjának — verseit. A véletlen hozza össze egy győri származású leánnyal, kulturált család gyermekével, akinek felolvassa verseit, s aki felismeri költői tehetségét. A fiatal leány a költő zilált anyagi helyzetét is vállalva, férjhez megy hozzá, és házasságkötésük után rövidesen titok-

ban elviszi férje verseit Mikes Lajoshoz, az *Est-lapok* már akkor legendás híri irodalmi szerkesztőjéhez. Mikes pár nap múlva magához kéri Fodor Józsefet, s közli vele, hogy verseit az *Est*-konszern lapjaiban sorozatosan közölni fogja, és egyben felajánlja, hogy segédszerkesztőként legyen a munkatársa. Fodor örömmel fogadja el az ajánlatot s a kezébe nyomott előleg-utalványokat. E fordulattal kezdődött el Fodor József irodalmi pályafutása. A kritika és az igényes olvasóközönség elismerésének öröme azonban a váratlanul reászakadt gyász: feleségének hirtelen halála homályosítja el. Mikes Lajos is nagyrabecsülte e kitünő asszonyt, mert tudatában volt annak, hogy nélküle a túl szerény, nagytehetségű Fodor József elkallódott volna.

A Horthy-korszak nemzeti katasztrófába torkolló uralma idején a forradalmian humanista, új költői nemzedék a költői kifejezés és a gondolati tartalom megújításával táplálta az ország legjobbjában a hitet a társadalmi igazság érvényesülésében. Ennek az új költőgárdának jelentős alakja volt Fodor József, akinek szellemi bátorságát, az emberséghez való elkötelezettségét és az igazságosságért mindig harcra kész lendületét Gaál Gábor is nagyra értékelte. Levélben kérte fel: folyóirata számára küldjön verseket, főként azokból, amelyeket az akkori magyarországi folyóiratok egyikében sem közölhetne. Fodor készséggel tett eleget Gaál Gábor kérésének.

Kevesen lehetnek már az utód-*Korunk* olvasói között olyanok, akik a folyóirat hasábjain megjelent Fodor-versekre emlékeznek, vagy költészetének gazdagságát a maga egészében vagy akár részben ismernék. Pedig ez a költészet a modern magyar líra kimagasló értékei közé tartozik. Hogy ennek a költészetnek legjellegzetesebb vonásait e szűk, alkalmi keretben mégis érzékeltessem, néhány lapidáris meghatározással kell élnem. Fodor József költészete a két világháború közötti és a felszabadulás utáni líra legkiválóbb alkotásaitól nyelvi és prozódiai vonatkozásban egyaránt különbözik. Formavilága nem lépi túl a klasszikus hagyományok határait, súlyos veretű, gondolatiságának bonyolultságát tükröző kifejezései olykor-olykor nehézkesnek tűnnek, ennek ellenére hatásukban lenyűgözőek. „Különbözöm, tehát vagyok” — mondta egy hajdani baráti összefüggésben. E kijelentésében nem bántó önértékelés kapott hangot, inkább fájdalmas lelki terhét, a magányt árulta el.

*Ez a hazánk, a Föld; ez itt, hol „élned
S halnod kell” s nem törzsi holt keret,
Hiszen egy ujjnyi már csak általéred,
Egy perc, hogy átszállsz az egész felett;
Lassan csak állomás a többi térig,
S te pók, itt pisantsz, rossz hálók mögött,
Mig túlnőtt álmaid fönnszállva mérük
A ponttá hullt földet s kimúlt időt.*

E verssorokat a hatvanas évek végén írta. Nem ismerem sem magyar, sem más nyelven írt verset, melyben az atomkorszak rettenetes fenyegetése ilyen művészettel fejeződik ki.

Salomon László

Simon Sándor rajza